

Streszczenie

W monografii *Recepcja późnego Lwa Tolstoja w prasie polskiej: procesy transferu informacyjnego i kulturowego* zaprezentowane zostało nowe — kompleksowe — podejście do badania recepcji, alternatywne zarówno wobec tradycyjnej metody biograficznej, jak i najnowszych ujęć metodologicznych (np. transfer kulturowy M. Espagne’a – M. Wernera). U podstaw zaproponowanego podejścia leżą dwa założenia: rozdzielenie recepcji pisarza (literata, autora) i recepcji jego tekstów oraz potraktowanie prasy jako zasadniczego materiału do badań nad procesami recepcyjnymi.

Niniejsza monografia poświęcona jest jednemu z dwóch wyróżnionych typów recepcji, a mianowicie recepcji pisarza. Proces ten sprowadza się do stworzenie obrazu, dlatego też kluczowym pojęciem jest w pracy obraz rozumiany — zgodnie z założeniami poetyki historycznej — jako złożona struktura dynamiczna, która pod wpływem różnorodnych czynników wewnętrznych i zewnętrznych może ulegać transformacjom. Z takiej perspektywy analiza obrazu w aspekcie diachronicznym sprowadza się do analizy powstania i rozwoju tej struktury. Przedstawione propozycje metodologiczne zostały zaprezentowane na przykładzie recepcji późnego Lwa Tolstoja, którą określiły dwa wydarzenia — jubileusz osiemdziesięciolecia (1908) oraz opuszczenie Jasnej Polany (1910).

Już przed 1908 rokiem w świadomości masowej ukształtował się określony obraz Lwa Tolstoja. Dlatego punktem wyjścia (rozdział pierwszy) stało się wyodrębnienie elementów tego obrazu i ich konfiguracji na materiale publikacji jubileuszowych z 1908 r. Analiza różnorodnych tekstów prasowych (zarówno informacyjnych, jak i publicystycznych) pozwoliła dostrzec, że jubileuszowy obraz Tolstoja łączył w sobie trzy elementy — „artysta”, „myśliciel” i „Nauczyciel”. Relacje między nimi określał stosunek danego autora lub pisma do Tolstojowskich nauk: negatywna ocena prowadziła do przeciwstawiania „artysty-myśliciela” i „Nauczyciela” (na korzyść pierwszego), pozytywna — do podkreślania związku między tymi elementami (symbioza lub ewolucja). Odzwierciedlone w publikacjach warianty obrazu opierały się na podobnym zestawie odniesień. W przypadku Tolstoja jako (prawdziwego lub fałszywego) „Nauczyciela” dominowały projekcje biblijne (prorok,

nowy Chrystus, apostoł i odpowiednio — fałszywy prorok, fałszywy Chrystus, fałszywy apostoł). Na tym tle polską recepcję wyróżniało spojrzenie na Tołstoja przez pryzmat konceptu „wieszcz narodowy”, a co za tym idzie — w opozycji do Adama Mickiewicza.

Obraz jubileuszowy pozwala zrozumieć specyfikę recepcji Tołstoja w kontekście ostatniego węzłowego wydarzenia jego biografii, jakim stał się wyjazd z Jasnej Polany. Omówiona w rozdziale drugim kronika wydarzeń, opisanych w informacyjnych publikacjach prasowych, tworzy dwie — w znacznym stopniu autonomiczne — historie: opuszczenia Jasnej Polany (publikacje z 12–19 listopada 1910 r.) i choroby (publikacje z 15–20 listopada 1910 r.). Zmiana kluczowego wydarzenia spowodowała zmianę optyki: o ile w notatkach prasowych na temat opuszczenia Jasnej Polany wyraźnie zaznaczony był komponent analityczny (przyczyny i wersje podjętego przez Tołstoja kroku), o tyle w publikacjach o chorobie jest on już w zasadzie nieobecny.

Transfer informacji do innej przestrzeni językowo-kulturowej pociągał za sobą różnorakie zmiany, które jednak zasadniczo nie wpływały na kanwę zdarzeń. Kluczowa stała się natomiast kwestia nazwy dla opisywanego wydarzenia. Jeśli w prasie rosyjskiej stopniowo utrwaliło się określenie „odejście”, to w prasie obcej — „ucieczka”. Odmiennie określenia wynikały z odmiennego spojrzenia na krok Tołstoja: jeśli prasa rosyjska skłaniała się ku przedstawianiu go jako przemyślanej i świadomej decyzji, to prasa obca początkowo widziała w nim raczej decyzję spontaniczną i/lub wymuszoną.

W rozdziale trzecim zostały omówione transformacje, jakim uległ obraz Tołstoja pod wpływem wydarzeń z listopada 1910 r. W porównaniu z obrazem jubileuszowym na pierwszy plan wysunęły się elementy peryferyjne (np. „asceta”), wiodące elementy utraciły aktualność (np. „Nauczyciel”), pojawiły się również elementy nowe (np. Fiodor Kuźmicz). Kierunki transformacji określiły dwie interpretacje opuszczenia Jasnej Polany — jako „odejścia do” lub jako „ucieczki z”. Dominującymi pozostały projekcje religijne, które w porównaniu z publikacjami jubileuszowymi charakteryzowały się większym stopniem konkretności (np. „Julian Apostata”). Taki zabieg pozwalał prognozować zakończenie podróży Tołstoja i tym samym objaśniać jej przyczyny, rekompensując brak informacji. Obecny w publikacjach komponent literacki (analogie, aluzje, eponimy) był wyraźnie drugorzędny i w pewnym sensie przypadkowy, dlatego nie spełniał funkcji objaśniającej.

Omówiona w książce polska recepcja późnego Tołstoja pokazuje, że dla zrozumienia procesów recepcyjnych istotne jest uwzględnienie jak największej ilości materiału prasowego. Innymi słowy, selekcja publikacji nieuchronnie prowadzi do uproszczeń, a nawet zniekształceń. Zastosowaniu podejścia diachronicznego pozwala z kolei dostrzec, że elementy obrazu, które w ujęciu synchronicznym mogą się wykluczać, tworzą pewien system, a co za tym idzie — w procesach recepcyjnych nie ma przypadkowości. W ten sposób zrozumienie mechanizmów recepcji prowadzi do lepszego zrozumienia korelacji między „swoim” i „obcym” w kulturze.

Summary

The monograph, entitled *The Reception of Late-Period Leo Tolstoy in the Polish Press: Information and Cultural Transfer Processes*, presents a new, interdisciplinary approach to reception studies, one that differs from both the traditional biographical method and the latest methodological approaches (above all, the cultural transfer theory espoused by M. Espagne and M. Werner). The approach proposed in the study is based upon two main assumptions: that it is vital to distinguish between the reception of a writer (a wo/man of letters, an author) and the reception of a literary text, and that it is essential to treat the press as the main source material for research on reception processes.

The present monograph is devoted to one of the two above-mentioned types of reception, namely that of a writer. This reception process leads to the creation of an image, and thus this image — understood, in accordance with the tenets of historical poetics, as a complex dynamic structure which can (under the influence of various internal and external factors) undergo transformations — is a key concept in the research. From this perspective, an analysis of the image using a diachronic approach amounts to an analysis of the origin and development of this structure. The presented suggestions concerning methodology were based upon a study of the reception of late-period Leo Tolstoy, a reception which was defined by two major events — his 80th birthday (in 1908) and his departure from Yasnaya Polyana (in 1910).

By 1908, a certain image of Leo Tolstoy had already been formed in the mass consciousness. Therefore, the starting point (Chapter I) was an attempt to identify the components of this image (and how they were configured) in source material that came from the 1908 birthday-related publications. The analysis of various press texts (both informative and analytical) has shown that the jubilee image of Tolstoy combined three aspects: that of an ‘artist’, a ‘thinker’, and a ‘Teacher’. The relationship between these three was determined by the attitude of a given author or newspaper towards Tolstoy’s teachings: a negative assessment led to the juxtaposition of ‘Tolstoy-the-thinker’ and ‘Tolstoy-the-Teacher’ (in favour of the former), while a positive one was accompanied by an emphasis on the link between these aspects (symbiosis or evolution). The variants of the image that were reflected

in the publications were created using a similar set of references. In the case of Tolstoy being a (true or false) 'Teacher', biblical projections (a prophet, a new Christ, an apostle, and respectively — a false prophet, a false Christ, a false apostle) dominated. Against this background, the Polish reception was distinguished by the fact that Tolstoy was viewed through a prism that could be termed the 'national bard' ('wieszcz narodowy') concept, and thus he was placed in opposition to Adam Mickiewicz.

The 80th-birthday-related image enables us to understand the nature of Tolstoy's reception in the context of the final, crucial event in his biography: his departure from Yasnaya Polyana. The chronicle of events, described in informative press publications and discussed in Chapter II, creates two largely autonomous narratives: of leaving Yasnaya Polyana (publications from 12–19 November 1910) and of his illness (publications from 15–20 November 1910). The change in the key event caused a change in optics: while the press coverage of his leaving Yasnaya Polyana clearly included an analytical component (the reasons for, and different versions of, the decision taken by Tolstoy), such a component was essentially absent from the coverage of his illness.

The transfer of information to another linguistic and cultural sphere entailed various changes, which did not, however, fundamentally affect the general substance of the events. The issue of the name to be used to describe the event, though, became crucial. In the Russian press the term 'retirement' gradually became widely adopted, while in the foreign press 'flight' was more common. These different terms resulted from different perspectives on Tolstoy's actions: while the Russian press tended to present it as a carefully considered and conscious decision, the foreign press initially saw it more as a spontaneous and/or forced decision.

Chapter III discusses the transformations that the 80th-birthday-related image of Tolstoy underwent because of the events of November 1910. Compared to the earlier version of his image, peripheral elements had come to the fore (e.g. Tolstoy as an 'ascetic'), key elements had lost their relevance (e.g. his being a 'Teacher'), and new elements had emerged (e.g. Feodor Kuzmich). The tendencies inherent in these transformations were determined by the two ways Tolstoy's quitting of Yasnaya Polyana were interpreted — as a 'retirement to' or a 'flight from'. Religious projections remained the dominant ones but, in comparison with the birthday-related publications, they were imbued with a greater degree of specificity (e.g. 'Julian the Apostate'). Such decisions made it possible to forecast the end of Tolstoy's journey and thus explain its causes, compensating for a lack of information. The literary component present in the publications (analogies, allusions, eponyms) was clearly secondary and, in a sense, accidental, and therefore they did not fulfil any explanatory function.

The Polish reception of late Tolstoy, as discussed in the monograph, demonstrates that, in order to understand reception processes, it is important to take into account as much press material as possible. In other words, the selection of publications inevitably leads to oversimplifications, and even distortions. The application of the diachronic approach reveals that the components of the image (which may be mutually exclusive in the synchronic approach) form a certain system, and consequently that there is no randomness in the reception processes. Thus, understanding mechanisms of reception leads to a better understanding of the correlation between the 'domestic stratum' and 'foreign stratum' in culture.

Translated by Alasdair Cullen